

ACC. N:R. 4852

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Öland Upptecknat av: Lage Nilsson,
Härad: Åmbo Adress: Gäddby.
Socken: Högby, Källa & Persnäs. Berättat av:
Uppteckningsår: 1936. Född år i

Uppteckningen rör svan i H. G. 10.

Skriv endast på denna sida!

28 sid.

4852

H A V R E O D L I N G inom mellersta Åkerbo härad på norra Öland i Kalmar län under den senare delen av 1800-talet Folkminnesanteckningar, år 1936, av fil.kand. Lage Nilsson

- Föreliggande anteckningar om havreodling avser att lämna svar till av Lunds Universitets Folkminnesarkiv utjiven frågelista¹ och vill redöjora för havreodlingen i H ö g b y , K ä l l a och P e r s n ä s socknar i en bygd - av Åkerbo härad i Kalmar län, där jordbruket, även om det jämsides med åkerbruket existerat stenhantering och skeppsfart av inte ringa betydelse, dock varit det mest viktiga näringsfånget. Temporär och närmare lokal precisering beträffande redöjorelsens skilda delar jives under framställningens gång. Då svar på i frågelistan ställda frågor inte här lämnas, föreligga fall, där det av verkställda undersökningar inte framkommit något positivt, rörande saken i fråga. Om glosor t.ex. tycks uti traditionen ingenting finnas. - Samlingen omfattar 28 sidor.

Hörlösa, Persnäs, den 9 december 1936

Lage Nilsson

När Johan Pers', född 1848, växte upp på sina föräldrars gård $\frac{1}{2}$ mtl Gunnarstorp i Persnäs socken, sådde man där högst en halv tunna havre - av råg såddes det på samma gård cirka 8 tunnor. Båda sakerna, årligen! Gården födde 6 till 7 kor och man körde 2 par oxar. Av fårkreatur fanns där en 16 stycken över vintrarna och 20 upptill 25 stycken,

¹
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

1 H.C. 10.

1

innan man på hösten hade slaktat.

Man fodrade havren åt hästarna och gav dem i allmänhet säden hel. Det var ibland 4 och ibland 5 hästar på gården. I någon ringa utsträckning torde man likväl även ganska tidigt ha begagnat med korn sammalen havre till svinfodert. Man odlade verkligen aldrig någon havre till avsalu.

För utsäde tog man ur egen skörd av den på trakten vanliga sorten - "sådan där svarthavre [sa:n da: svart(ha:v-a)] ". Ett år köpte emellertid Johan Perssons far, Per Larsson, havre till utsäde från Småland. Han sådde det året ut en hel tunna. Den slog väl till, och det blev den finaste havre, man sett, som "stod hög som råg" på fältet. Så första året! Nästa året hade man som utsäde av skörden från havren, som var köpt från Småland, men det blev "inte ett strå" att bärja. Havren gick fullkomligt ut sig.

Sådden försig gick t.ex. i april. Ett år sådde man vid full "ur och fåk [ur a: fåk] ", när ovädert slog ner, så man såg inte varandra "på flaten", där man höll på med arbetet. Allt kom bra opp, och säden, som var korn i det här omtalade fallet, blev mycke vacker. - På det hela taget har havreodlingen - en bisak, då en halv tunna havre, utsädd tog upp mindre än ett halvt tunnlands område på åkern, aldrig tilldragit sig intresse i jämn mån med kornodlingen, ty

korn var och är för norra Ölands del det viktigaste slaget av vårsäd.

Per Larsson på Gunnarstorp brukade vilja så havren något tidigare än han sådde kornet. Den för vårsäd tillämnade åkermarken var, efter att den burit sin skörd av råg, eller vete, iordningställd sista hösten att nästa vår kunna sås med korn, eller havre. Jorden kördes två gånger med årder och harvades likaledes två gånger. När - som det första, rågstubben vändes, körde man fårorna uti styckenas längdriktning. Efter ärjningen harvade man jorden, och när den, sedan den var harvad, åter "ärjdes om", körde man fårorna snett emot fältens längdriktning. Efter "sneddningen" harvades åkern, och så låg den som den blev, över vintern, och kördes inte med redskap på nytt förr än efter det man sått. Det ansågs nämligen att jorden, om någon skulle ha kört den före det att sådden skedde, skulle ha berövats den "saft", vinterns nederbörd skänkt. Orätt förfarande skulle ha blivit till men för årsväxten, och olägenhet av sådant slag ville ingen utsätta sig för.

Man sådde i den kvardröjande saften så tidigt på våren man vågade, och myllade vid såningen med årder. Efter det att säden "myllats", körde man över åkern med harven, och sen till sist med bulten, men bultningen ägde sällan rum

förr än groddarna börjat titta opp ur jorden och grönskna.
- Varje harvning lät man gå i körriktning tvärs "kammarna" från tätt förut skedd ärjning, och all harvning under år, som här skildrade förhållanden hör till, jordes med det efter en senare tids åsikt tämligen ofullkomliga åkerbruksredskap, som en slätharv av trä med träpinnar utjör.

Till havrejord tog man ett sidlänt stycke av vårsädsjorden, där som kornet, på grund av vätan, inte ville slå direkt bra till; ofta var det helt dålig, sandig jord, som havren fick för sin räkning. Sedan den efter såningen var bultad, jordes där inte vidare något arbete med den förr än den en gång på eftersommaren slogs; ibland tog man havren redan tidigare än rågen slogs, för den havresort, som förr ännu mer än nu var i allmänt bruk, mognade tidigt.

- Man räknar med att gamla sortens svarthavre tager 90 dygn att växa till mognad från det den är utsädd på våren.

Man slog havren med lie som övrig vårsäd utan att binda i kärvar. Man räfsade det slagna för hand och lät det sedan ligga i strängar, om det behövdes, en kort tid tills det gröna i säden torkat. Då lades den vanligen ihop i sår, ty det föll sig inte alltid lämpligt att omedelbart köra in den. Än var det något annat, som skulle ligga underst i ladgolvet, än behövde havren kanske torka till en

smula, än fanns övrig anledning att vänta med att köra in, och såtarna skall ha stått bra på åkern utan att lida stor skada av fallande regn, när de blott blivit någorlunda väl satta.

Som tröskverk - sådana tröskverk, som drogos av oxar eller av oxar och hästar, kommit ganska allmänt i bruk på orten vid den tid (, anjiven å sid. 8!), som Johan Perssons skildring avser att berätta om, tröskades där på hans föräldrars gård inte havre på annat sätt än med tröskverket. Med slaga tröskade man endast en del råg för taktäkningsbruk.

På Gunnarstorp hade de ett stort ståndverk. - Ståndverken, tröskverk som för det mesta var större än jenomsnittsverken, stod på sina platser under de för ändamålet uppförda skyddstaken utom logen - med hänsyn till verkens yttre delar; och inne på logen - eller, på grund av sin storlek, för det mesta i den emot logen gränsande kanten av ladgolvet - med hänsyn till sina inre delar; under sommar såväl som på vintern. Allt, som hörde till ståndverken var särskilt bastant byggt. Andra verk togs isär, sen de varit uppsatta för trösket. Stolen - huvudsaken av verkets inre delar, såväl som spindeln - den viktigaste av de yttre delarna, ställdes i sommar- eller vinterförvaring på plats,

allt efter vad som bäst bar sig för den ena eller andra.

Om ståndverket på Gunnarstorp förtjänar ock att här anmärkas att det var byggt på så sätt att skålen fanns - i olikhet med vad som annars vanligtvis var fallet, inunder den vid verkets gång roterande tunnan. Där slogs säden med stor kraft genom maskinen och kastades utav den bort i motstående logvägg. Agnar och småsäd föll från den strida säden, innan den tog väggen; på så sätt skötte verket utom tröskningen även en viss kastning.

Perssons mor - hennes namn var Lucia [lasia], skall vid trösket årligen ha brukat taga undan en "nek", som sen sattes opp till fåglarna vid jul. Det säger sig att havre kunde det aldrig komma i fråga att hon skulle välja för ändamålet, i synnerhet som den var obunden. Men en rågnök tog hon undan, och man lade den sedan tillvara på en bestämd plats i det stora ståndverket, om den kanske skulle förvaras någon tid, innan julen var inne.

Till att baka bröd av eller till annan användning som föda för folk, vet min meddelare Persson - lika lite för övrigt som någon annan av denna samlings meddelare, inte av att man här någonsin haft havren. "Svåra året [svåra året], 1868, seglade han med en skuta från Uppsala med malmlast. Man gick till Verkbäck - i Småland, med malmen.

Från hamnstallet skulle den köras en halv mil upp i landet, till bruket. Som det var slut på brödet i hans proviant, köpte Johan Pers' två havrebrödsbakor av drängarna, som körde malmen. Det var det enda i brödväg, som jick att uppbringa vid Verkbäck. Bröden, i storlek knappast vid en vanlig porslinstallriks vidd, var omkring 2 tum tjocka, runda och bakta på éna sidan såsom vanligt bröd, men det var inte välbakat - möjligen av dåligt bärjad säd, och det var hopfullet inne i bröden, så Persson kunde inte äta upp dem. För de båda havrebröden gav han 25 öre stycket. Efter en dags förlopp, legde pojkarna på skutan en häst och körde till det inte alltför långt avlägse Västervik och köpte bröd. Dit hade man antagligen fått in säd i "stora mattor, som kom från Ryssland".

Smälänningarna skall ha använt havrebröd - antager hr Persson på grundval av det öknamn, han och hans kamrater som ölänningar under sin exercistid på Kulltorp, skällde dem med. Själva kallades de - på grund av vad de järna åt, för Kroppkakor [kroppkakor], och likviderade det med att kalla smålandspojkarna Havredasar [havredasar]. - Ölänska ordet dase (pl.: dasar), som inrymmer visst förakt, användes, men likväl inte utan ngt av urskuldande, i betydelsen: stackare. Lika med: liten stackare. Uppträder mkt järna

tillsammans med attributet liten: liten dase - så ofta till eller om barn, och orden får helt karessiv tendens. Ett ord Havrespeter [håvæspet] förekommer ävenledes, i Persnäs sn, som öknamn på smålänningar. Bär tydligen förklenande avsikt. Efterleden -speter, som signifierar bräcklighet överhuvudtaget, användes, än ensam än tillsammans med havre- som förled, inom socknen som benämning för kli, skal och bråte av ringa värde i söndergröpad havre.

Ovanstående redogörelse avser att skildra förhållandena, sådan som de var under tiden före det att sagesmannen f.d. lantbrukaren Johan Persson, Hörlösa (, Persnäs socken), hade fyllt 20 år 1868. Sen han hade växt opp, lämnade han föräldrahemmet; de var några stycken syskon, och älsta brodern övertog efter tidens sed gården. Johan Persson var senare under lång tid i Amerika. Det var efter att han var jift.

F.d. lantbrukaren Karl Pettersson, Nyby (, Källa sn), är född på Ladugårdsägor under Horns Kungsgård i Högby socken den 12 december 1850. Hans föräldrar hade ett torp i Stor-skog där.

Hr Pettersson såg under det han växte opp knappast någon havre växa hemikring. Varken på de små eller stora torpen odlade man sådant. Anledningen till att man inte jorde det,

var framför allt den, att man inte födde draghästar. På Kungsgårdens stamägor var havre likaledes ett mindre viktigt sädslag. Man körde där, under tid som hr Pettersson minns, ner till så lite som två par hästar, men hade däremot ett stort antal par oxar förutom de oxar, torparna höll egendomen med.

Min meddelare Karl Pettersson, Nyby, var emellertid inte i Högby längre fram än till att han jick och läste. Föräldrarna köpte vid den tiden en gård i Kvarnstad i Högby's södra grannsocken Källa; man hade nu både gården och torpet, och Karl vistades sedan mest i Kvarnstad. Inte heller där odlade man så vida havre, förr än mycke längre fram, då meddelaren var jift och bodde i Nyby.

Havre var - som nämnts, framför allt något som ansågs skulle vara till körhästarna. För den skull odlade man också redan tidigt betydligt mer av det på en och annan gård, där man, såsom på ett ställe i Kvarnstad, höll hingst, än vad som var brukligt på de andra gårdarna. Unghästar, som uppföddes lite här och var, fick klara sig det bästa de kunde på det foder av hö och halm, som man hade att je dem. En av torparna på Horn, som var åt Borgholms marknad en gång i Karl Petterssons ungdom med två unghästar, hade inte ett bud på dem. Hade han fått 10 eller 15 kronor styc-

ket, så är det troligt att han sålt dem. Hemma i jän - det var på hösten, med sina båda hästar, har han sagt: "Nu får det gå hur det vill; om de vill leva eller dö i vinter." Med det släppte han dem, och de fick gå ute hela vintern. Då det var för kallt och ruskigt, kom de opp till ladugårdshusen, där de var vana, och stod lite i lä där, och sen det grannade till något, gav de sej iväg i jän. I skogen gick de och åt björkkvistar och knopp; och hur det lyckades, så levde de över vintern.

Vid tillfälle har det hänt att någon bakat rågröd för sina hästars räkning. Detta dock mest under senare år, tydligen då efter sekelskiftet 1900, men i någon mindre utsträckning även för ganska länge sedan. Det var sådana som var särskilt måna om att ha de vackraste hästar, som jorde så. En lantbrukare Johan Pettersson i Nyby, som hade Ruskes Gård [*ruskes gård*] längst öster i byn och söder om bygatan, bakade där hela ugnar - på en 15 stycken, bröd åt hästarna. Man tog naturligtvis inte av den allra bästa rågen i bröd, som baktas åt hästarna. - Den här nämnde Johan Pettersson, son till Petter Nils', var nuvarande ägarens av den där nybygården närmsta företrädare. Han levde och verkade vid slutet av 1800-talet och dog utan att ha nått någon särdeles ålder. Det gick verkligen ut sig för

Johan Pettersson, både i Nyby och efteråt även på den mindre gård vid Träd österut på utmark till hans nybygård, dit han flyttade, då han första gången realiserat.

Karl Pettersson skjutsade omkring år 1880 en gång en god vän, som skulle resa över till Kalmar från Röhälla - i Glömnings socken. Man hade hans hästar och vagn, så hr Pettersson skulle vara med ner för att taga skjutsen tillbaka. Vid Röhälla hade de satt in hästarna i ett stall vid hamnen, som fanns för deras räkning, som kom ner med skjutsar. Edvard var namnet på den, som hr Pettersson var med till Röhälla för att taga vara på skjutsen åt. Han skulle fara över till Kalmar för att sitta av en kort tid ~~på grund av förseelse i slagsmålsärenden~~. Denna Edvard hade ett par präktiga foderpåsar - en ovanligt fin sak på den här tiden. I Röhälla hade de tagit på hästarna påsarna. De hängdes i remmar om huvudena på dem. De hade jivit dem havre, och hästarna skulle stå och äta, medan hr Pettersson var med nere vid bron. När han sen var färdig att köra hem och kom upp till stallet i jän, var foderpåsarna borta. Någon hade stulit dem, och man såg dem aldrig mer.

Vad änkefru Stina Kajsa Nilsson, Hörlösa (, Persnäs sn), minns av havreodling på Horns Kungsgård är från något senare tid än vad Karl Pettersson i Nyby talat om. Hon var på

Kungsgården som vuxen.

Då odlade man där havre på lite mer jord än vad man tidigare jort. Fru Nilsson har varit med, då man i stora arbetslag räfsat havre på Horns Kungsgård under det ena året efter det andra.

Drängarna på Horn jorde sig praktisk användning av havren, då de skulle ta hästarna. - Många hästar är svåra att taga. De springer bort, då man går ut att hämta dem till dagens arbete, och skulle man rättså ha dem inom nära räckhåll, så blir de inte kvar tills man hinner få grimman om huvudet på dem. Då "Erker" - Karl Petter Eriksson, arrenderade kungsgården, jick det till på det här sättet. Man tillskriver, med rätt eller orätt, Eriksson yttrandet: "En häst kan jag få en ny, men inte en dag", och det säges att han unnade varken arbetsfolk eller jur någon vila. För den skull skall också hästarna under hans tid ha varit värre än vanligt otäcka att ta.

Då tog drängarna, berättar fru Nilsson, med sig havre i något gammalt spann. De hade lagt vad som tas om nosen på hästarna om spannets överkant. När hästarna kom fram och åt av havren i spannet, satte de ner nosen till botten i det, och vid det blev det ganska lätt att lägga på dem grimman.

Min meddelerska Stina Kajsa Nilsson, änka efter hemmansägaren Nils Petter Nilsson, Dödvi (, Högby), var på Horns Kungsgård under 21 års tid, från det hon gifte sig år 1878 och tills familjen våren 1899 tog Länsmansgården i Gaxa (, Högby sn,) på hälftenbruk. Makarna hade ett torp vid Horn. Då de upphörde med bruket i Gaxa, köpte de gården i Dödvi. Fru Nilsson bor nu i en stuga nära en sin sons gård i Hörlösa (, Persnäs sn). Hon är född på Grävskog - identiskt med: Kristinelund, en gård i Högby socken, år 1853.

August Simonsson i byn Lilla Horn, Persnäs socken, håller före att i hans ungdom odlades det här på trakten litet havre, och före hans tid odlades det ändå mindre, ja, praktiskt taget intet, som vore att räkna med. Han skulle tro att, när han var barn, låg den tid inte långt tillbaka då de på medelstora gårdar i bygden inte hade sått mer än ett par kappar av den sortens säd årligen.

Hr Simonsson, född 1852, som är uppväxt på den gård i Lilla Horn, som hans måg Gottfrid Larsson nu har, som han före honom själv innehaft och som hans far före honom, under hans barndom och uppväxt ägde, säger att vid den tid, som hans första minnen går tillbaka till, var där på hans föräldrars gård 15 tunnland åker. Med jorden "i tresäde [*i träsäd*]" blir det omkring 5 tunnland i vart säde; 5

tunnland sådde man då vårsäd på. Samtidigt låg 5 tunnland som träda; på den jorden hade det varit vårsäd förra sommaren, och den skulle tagas opp vid midsommartiden och sen sås med råg på hösten. På 5 tunnland av gårdens åkerareal däremot växte det varje vår råg, som var sådd hösten innan. Sedan rågen var bärjad, var det jorden, där den hade växt, som jordes i ordning till nästa vårs korn- och havresädd.

Hade man nu omkring 5 tunnland som vårsädesjord, så sådde man på sin höjd en tunna havre där. Med korn sådde man innemot 4 tunnland. Potatis hade man under hr Simonssons barndom inte börjat odla i stor utsträckning. Nå, sedan - framme vid den tid, då hr Simonsson själv övertagit gården, hade redan såväl havreodlingen som potatisodlingen börjat tilltaga i betydenhet.

Sedan havren var slagen med lie, räfsades den och stackades. Man körde in den och tog upp till 5 sätar i lasset på häckarna. Det var svarthavre man begagnade; någon annan sort var inte känd. Något år omkring 1882 hade Simonsson haft havre sådd på inte-alltför-över-sig jord på västra sidan om landsvägen. Den blev dålig. Kort i strået och med små säd! Han sådde emellertid ut av den där dåliga havren på ett annat ställe nästa år. Han hade inte väntat att där skulle bli något vidare till skörd. Den ville sig emeller-

tid väl. Jorden var naturligtvis lite bättre på det stället än vad den var där havren växt året innan, och väderleksförhållandena var jynnsamma. Den växte opp till en längd, så man jorde vad man ytterst sällan brukade. När man slog, band man den i necker. Den var lång som råg. Barnen tyckte det var förtjusande roligt att binda havre; det var sådant som de inte var vana att vara med om. Inte heller för de vuxna saknade skörden behag. Man satte opp neckerna i travar - med 12 par i varje, och det blev 29 travar, som stod på mindre än ett tunnlands vidd.

August Simonssons far hade, då han hade gården, två hästar på den. Åt dem gav man havren, men gav inte något åt dem, så länge de jick på utbete. Frampå vintern däremot fick de lite varje dag. De fick havren hel i krubborna, och man målte med näven utan annat mått. Gav man dem 5 nävar var om dagen, så torde det ha varit allt. Det skulle blott vara vid särskilda tillfällen, som hästarna kunde få mer havre. Man gav dem jærna lite bättre, då man skulle ut och köra med dem. Det förekom emellertid vintertid stort inte andra körsior än de till Böda Skog - kronparken i Böda socken, efter ved och virke. I en by som Lilla Horn, där de har nära till kyrkan, körde man naturligtvis inte dit, utan man jick, när man skulle till kyrkan.

Att skära hackelse åt hästarna skall inte ha kommit riktigt i bruk förr än under hr Simonssons bondtid. Sålunda hade t.ex. hr Simonssons far ingenting att skära hackelse med, men sen August Simonsson själv övertagit gården, jorde han hackelsekista och satte kniv av en lie i den. Det började ock såsmåningom bliva vanligt att man skulle mala gröpe av korn och råg och, i mån av tillgång även, havre för hästarnas såväl som för andra jurs räkning.

När hr Simonsson var barn, tröskades det på hans föräldrars gård ännu havre med slaga, och det fortjick till under tiden av hans uppväxt. Man resslade säden efter tröskningen och kastade den på logen för hand. Vid den tiden då August Simonsson som först började hjälpa till med arbetet på gården, var det som hans far jorde kastverket - "sämre träkarl var han inte". De behövde nu inte längre kasta för hand. Men man höll fortfarande i många år på med att tröska allt med slagor.

Ovanstående upplysningar av f.d. lantbrukaren August Simonsson, Lilla Horn, Persnäs - som, som nämnts, är född i Lilla Horn 1852, kompletteras i vad de rör slagtröskningen jenom vad den med hr Simonsson jämgamle f.d. lantbrukaren Nils Nilsson, Vedby, Högby socken, har berättat om den samma saken:

Den första tröskningen, som man tog itu med så fort man kunde efter att rågen var bärjad, varade på medelstora gårdar en eller ett par dagar. Den omfattade blott råg och avsåg att skaffa utsäde för höstsådden.

Efter att potatisen var upptagen, någon gång i november månad, börjades tröskningen på allvar. Den kunde sedan bli avbruten, på grund av olika omständigheter, men påjick i stort sett, till dess all höstsäd såväl som vårsäd var sluttröskad. Det fanns anledning att ibland uppskjuta tröskket en tid, nämligen eftersom det, sen det börjat frysa på ordentligt, går bra mycke lättare att få ur säden. Fukten i halmen fryser ur. Å andra sidan tog naturligtvis råttorna mer och mer ju längre man väntade och - ju längre man gav dem tillfälle, jenom att t.ex. tröska sakta.

Meddelaren tjänade omkring 1870 som ung dräng hos Jon Jons' - lantbr. J.P. Jonssons far, i Alvidsjö, Högby socken - J.P. Jonsson, som är född 1864 i Alvidsjö, innehar nu sedan många Herrens år tillbaka föräldragården, 3/16 mantal i Alvidsjö by. Dränglönen var då där 75 kronor i kontanter om året, 1 par stövlar, 1 mark ull, en skjorta och rättighet att sätta en halvspann potatis på bondens potatisland.

Man steg under hösttiden upp och började tröska vid kl.

6 om morgnarna. Att "tröska otta [tröska otta]", med uppstigning ett par timmar tidigare, begagnades väl ännu då på vissa ställen, men var inte brukligt på den gård, där hr Nilsson tjänade. På många gårdar stod även frun i huset ute på logen och tröskade med, och under bråda tröskdagar såg barn och pigor till juren i ladugården, vattnade dem och fodrade. Andra av gårdarnas kvinnor än husmodern brukade inte delta i trösket. Att "följa oxarna" hörde däremot till vad som var vanlig fruntimmerssyssla, under somrarna.

Man tröskade i par - två och två. Hälst borde det tröska två par - fyra personer, på logen. Korn och havre breddes i läger med tjocklek allt efter vad de som tröskade ansåg att de kunde bösta jénom på en gång. Bredd på logen, låg säden mest av allt likt två långa, kvarterstjocka mattor, sida vid sida om varandra ifrån ena logdörren till den andra. Den täckte praktiskt taget hela golvet på en inte så stor loge. Vad som låg utbrett samtidigt kallades för "ett läger [ett läger]".

Var man två att tröska, gick man med sina slagor emot varandra runt logen; gick ner över ena sädmattan - sit venia verbo, och tillbaka över den andra på andra sidan om logens längdmitt upp, alltid så att den ena av dem som

tröskade tillsammans följde kamraten. När fyra tröskade, höll paren var sin hälft av logen; där två jick ner, jick två stycken opp. Slagorna i jämn takt! En hade slagen oppe, hans kamrat sin nere, och omedelbart efter första slaget av ena paret, dunkade första slaget från de bägge andra; tätt på andra slaget från de två första, kom andra slaget av andra paret. Det var verkligen något både viktigt och nyttigt att - som det hette, "hålla slagjud [hól slagjud]". - Delarna av en slaga benämnas drumpen, slagvarden och slaglädert [drámpen, slagvárn, - slaglædrt]. Slagvarden, slagans skaft, som man håller, när man tröskar, får stå så gott som stilla under arbetets gång. Den heter också handvarden [hónvárn], eller trillvarden [trillvárn]; drumpen, som var av ek - för att den skulle vara bra nog tung, hank i varden, vid slaglädert, som omslöt såväl överdelen på drumpen som toppändan av varden, på så sätt att delarna kunde rotera i förbindelselederna. I och för bildandet av de erforderliga öglorna knöt man till slaglädert med ålskinn, som är både mjukt och starkt.

Då man hade gått fram, tröskande, en gång över det utbredda lägert, hade man tröskat "en föka [e föka]". Nu jick man i författning om att vända säden. En stack slagvarden under sin fjärdedel av lägert, samlade på och vände;

två jälpptes åt med att vända halva lägert. När man tröskade fyra blev av dem hela lägert vänt på en gång; var vände sin fjärdedel av det; alla vände samtidigt. Var de bara två, som tröskade, så vände de först ena halvan av logen och sedan den andra halvan. - Som halva räknas här vad som ligger på vardera sidan om vad som ovan (sid. 18) kallats för logens längdmitt.

Sedan man vänt säden, jick man på nytt över den med slagorna. När man så hade gått även andra fökan, var säden vanligtvis urtröskad, men var den inte det, så vände man en gång till, och tröskade en tredje föka. Sedan skakade man ur halmen, hävde undan halmen från logen, och sopade ihop vad man erhållit. Vanligtvis tog man en räfsa och sköt undan säden orensad till ena kortsidan av logen. Samlade den där till "en dråse [en drås]", som då den var stor nog, först resslades och sedan kastades.

Fram till den tid, som hr Nilssons ungdom infallit under, och på en del gårdar även under många år framdeles ifrån meddelarens ungdom räknat, kastades säden för hand i Högby socken. Man öppnade ena logdörren och lät vinden svepa in. Kastverk började det där, som först, komma i bruk för omkring 75 år sedan; meddelaren har själv kastat mycke säd av alla slag för hand.

Meddelaren f.d. lantbrukare Nils Nilsson, Vedby (, Högby sn), är född i Högby socken 1852. Han tjänade i Alvidsjö före 1873. Åren 1873 och 1874 tjänade han sedan på en stor gård i Löttorp, gifte sig och stannade där som torpare under 18 år; efteråt brukade han den till tredjedings i 10 års tid. Anteckningarna efter hr Nils Nilsson har i här föregående framställning, i fråga om redojörelsen för slagans delar (sid. 19!), fullständigats med upplysningar, som erhållits från bland andra f.d. lantbrukaren Karl Andersson i Hörlösa, Persnäs socken.

Karl Andersson, Hörlösa, är född i Källa socken år 1860. Hans fader, Anders Ols', innehade 1/4 mtl Hagelstad nr 5 med cirka 30 tunnland odlad jord, vid den tid då min meddelare Karl Andersson växte opp.

Med vårsäd sådde man, på Anders Olssons gård i Hagelstad, en något mindre areal än med råg; man lät även lite rågstubb ligga över någon sommar som träda. Så satte man också en 8 - 10 tunnor potatis. De upptog omkring 2 tunnland av vårsädesjorden.

Vad man sådde av havre torde ha gått opp till omkring två tunnor årligen, eller kanske knappast så mycke. Man sår alltid havren ganska tjockt; det går vid sådden bra mycke mer än en tunna på tunnlandet.

Man har i Hagelstad ganska mycke åkerjord av "vit sand [vit sán]". På sådan sådde man havre hellre än annan säd.

— Förutom vit sand förekommer det "röd sand [röd sán]". Sådan har man ganska gott om, exempelvis på sina håll i Högnäs (, Källa sn). Vit sand och röd sand skiljer sig från varandra jenom att de har olika färj. Den röda sanden är som åkerjord betydligt sämre än den vita.

Sådden skall ha brukat ske omkring den 8 och 10 maj, "sedan det torkat ut i jorden". Om havren, sedan den är sådd, fryser bort, kommer den inte opp på nytt ijan så som kornet jör.

Man använde förr uteslutande den samma sorts havre, som nu, där den fortfarande är i bruk — och det är den på inte få gårdar, kallas gammal ölandshavre [gāmōt ölandshåvō], en sorts svarthavre, som i jämförelse med vissa förädlade utsäden har ganska mycke "skal och bråte [skāl & brōt]"; men i jenjald är betydligt hårdigare än t.ex. gullregnshavren — den kanske här mest jängse bland nyare sorter. "Gammal ölandshavre" är det i bygden ojämförligt vanligaste havreslaget, och många bönder använder överhuvudtaget inte någon annan sort än den. Av dem, som uteslutande odlar av den gamla ölandshavren, skall här Konrad Danielsson i Hörlösa, Karl Aronsson i Högnäs, och Algot Böklund från Hög-

näs nämnas.

Lantbrukaren Konrad Danielsson, Hörlösa, Persnäs, innehavare av 1/4 mtl Hörlösa nr 2, är omkring 54 år gammal. Han är född vid Källa Hamm i Källa socken. - Persnäs, poststationen i Persnäs socken!

Lantbrukaren Karl Aronsson, Högnäs, Källaberg - min medelare Karl Anderssons, Hörlösa, svärson, som är 45 år gammal, innehar och brukar 1/4 Högnäs 3. - Källaberg är poststationen till Högnäs by i Källa socken.

Lantbrukaren Algot Böklund, som innehade hopköpta 3/16 mtl från Högnäs 1 och 3, har i våras sålt och bor nu i Böda socken (, Åkerbo härad), där han för omkring 47 år sedan föddes. Det var under det han hade gården i Högnäs, som han inte sådde annat slags havre än "gammal ölandshavre".

Havren har jivit, i bästa fall kanske, 5:te kornet och den har just aldrig använts för andra ändamål än att fodra hästarna med. På hr Anderssons föräldrars gård i Hagelstad hade man 3 eller 4 hästar, och av dem var 2 vuxna.

Beträffande tillredningen av åkern må här några upplysningar jivas:

För årder körde man i allmänhet med oxar. Med hästar ärjde man sällan. När det emellertid, på en del ställen sked-

de, spändes hästarna för årdert med ok av för ändamålet lämplig konstruktion, som hästarna vid det att de drog hade under buken. Det hängdes opp i selarna med fyra små skacklar.

För harvarna körde man i stor utsträckning hästar. Den harvning, som verkställdes efter myllningen vid sådden av säden, kallades att "fälla fåror lfäl föra —". Bultarna kördes med en häst eller med två allt efter vad de var stora till. En del bultade inte förr än säden var uppkommen, hög och tjock, så att hela bulten blev grön, när man körde den.

Skildringen avser att redojöra för förhållandena under meddelarens ungdom. Hr Andersson gifte sig vid 21 års ålder och lämnade efter det han gift sig föräldrahemmet i Hagelstad.

Föga nytt utöver vad som anförts lägges till redojörelsen för havreodlingen i mellersta Åkerbo härad jenom de upplysningar, som f.d. lantbrukaren Johan Karlsson i Gillberga, Persnäs socken, lämnat:

Minnen om odling av havre, som hr Karlsson från sin ungdom har, är inte särdeles varken många eller för saken ifråga av belysande art; det ser på grundval av vad hr Karlsson omtalar snarast ut som om havreodling är en fak-

4852
tor i bygdens åkerbruk, som tilltager i relativ betydelse-
löshet, ju längre vi sträcker forskningarna tillbaka i ti-
den.

Johan Karlsson är född i Persnäs socken år 1856. Föräld-
rarna hade en gård på 3/32 mtl i Hallnäs, Persnäs. En så-
dan gård är inte stor, och det var inte på långt när vart
år, man hade någon havre utsädd där. Något år ibland sådde
man emellertid på sin höjd någon halvtunna havre. Bönder
med större gårdar odlade lite mer havre, eller odlade det
åtminstone vart år, men ingen i Hallnäs eller angränsande
byar odlade havre i någon stor utsträckning. - När Johan
Karlsson jick och läste, sålde hans föräldrar gården i
Hallnäs och flyttade till Stenninge. Förhållandena var där
under de närmast följande åren beträffande havreodlingen i
stort sett samma, som rätt i Hallnäs. Meddelaren var 16 år,
då man flyttade. Han jick och läste ett år senare än vad
han, om allt följt sin jilla gång, hade skolat jöra. Det
bar sig nämligen inte för hans föräldrar, som levde i gans-
ka knappa omständigheter - ehuru väl att de hade en liten
gård, att skaffa kläder åt sonen, så att han kunde gå fram
det år han med rätta skulle ha gått fram. Till året efter-
åt hade de lyckats ordna det så att modern kunde väva ihop
till en svart klänning åt honom.

Efter det att man slagit havren, lät man den ligga "på slag", tills den torkat. Om det då var mycke grönt i slagen, kunde det inträffa att man måste vända dem - så att de skulle kunna torka ur fortare, innan de räfsades samman och sattes i stackar. Om det kom regn på den slagna säden, jorde man också så: lät först sidan, som från början var uppåt, torka, vände sen upp undersidan med en räfsa - så att solen och luften skulle komma åt att torka den. Kom det mer regn, lät man det torka och vände på nytt. Såtarna jordades större eller mindre allt efter myckenheten av säd på fältet och allt efter hur långt, de som satte opp såtar, tyckte de ville och kunde bära samman. - Det i dessa anteckningar förekommande ordet såtes (med pl. såtar, best. form såtarna) motsvarighet på ölänska förhåller sig, i Persnäs socken, i enlighet med följande uppteckningar av former och fraser: sing.: säta, best.: sätal; pluralis: säta, best. form: sätna. - sät op stöst säta (= sätta opp ett stort såta), idå ska vi fjär in sätna som stå där ut (= i dag skall vi köra in såtarna, som står där ute), havressätna (= havresåtarna), körnsätna (= korn-såtarna). - Man talar ävenledes om "hösåtar [hösäta -]": hö, som är satt i stackar; "men, när vi har dem utlagda, så kallar vi dem ströjor [ströja -]": hö, tunnt utbrett på

planar, kallas ströjor. Stackar kallas på det hela taget såtar, men stackar, som innehåller mer än ett lass, kallas för döser [dösa]; på skämt betecknas också mycke stora såtar döser: de va e redde dösa — (= det var en redig dösa).

I de små häckar, man använde förr i världen, tog man ända ner till så lite som tre såtar i lasset. Man lade in i ladan, börjande vid gluggen, och sen läggande tjugtag invid tjugtag först ytterst vid väggarna och sen i rundelar, som kom närmare och närmare mitten av "ladgolvet". Många gånger lade man likväl in säden utan stor omsorg, och tjugtagen svängdes än på ena och än på andra sättet i förhållande till varandra. När säden skulle ut ur golvet ijän vid trösket, var det till att riva ut den så gott man fortast kunde.

Redan före den tid, som Johan Karlssons första ungdom inföll under, hade tröskverk kommit i bruk, och det var allmänt överjivet att tröska havre eller korn med slaga. Råg tröskades naturligtvis inte med slaga heller, utom för det fall att man ville ha takhalm.

Man gav havren till hästarna. Även sedan gammalt har det då varit brukligt att mala den till gröpe tillsammans med något hårdare sädsdrag. Man strödde sedan mjölet på hackelsen åt hästarna. Man lär ofta ha gröpat havren tillsammans

med råg - att mala havre enbart stöter på tekniska svårigheter, havren är för len och vill inte mata sig genom kvarnen, fastän att man håller före att råg är inte direkt tjänligt för hästar - de får ibland flåget ifråga av att äta råg. - Flåget är detsamma som kolik.

Den mängd av havre, som man jivit hästarna, skall ha varierat mellan en halv kappe och mindre om dagen för vart jur.

Att någon skulle ha bakat bröd av havre, känner meddelaren absolut inte till. Han har aldrig hört talas om något fall, då det skulle ha skett.

Beträffande havrehalmen har man märkt att hästarna äter den inte så vida bejärligt.